

Andrzej Orczykowski

"Korespondencja Augusta Hlonda i
Józefa Gawliny w latach 1924-1948",
wyd. i oprac. Jerzy Myszor i Jan
Konieczny, Katowice 2003 :
[recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 47/1-2, 296-300

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

procedury wydalenia osoby zakonnej z instytutu, jednocześnie ukazuje kompetencje osób podejmujących decyzje o nałożeniu kary kościelnej.

Z uznaniem należy ocenić zaprezentowany kolejny tom *Kościelnego Prawa Procesowego*, który podejmuje ciekawą i aktualną problematykę, a od strony merytorycznej zawiera wielkie bogactwo treści z zakresu prawa małżeńskiego i rodzinnego oraz prawa procesowego. Niektóre opracowania mają charakter czysto teoretyczny, inne praktyczny i bardzo przydatny w sądownictwie kościelnym, jeszcze inne nowatorski w polskiej literaturze kanonistycznej. Należy pogratulować Redaktorom tomu, jak i Autorom poszczególnych opracowań, które prezentują właściwy poziom naukowy i przyczyniają się do lepszego poznawania prawa małżeńskiego, rodzinnego i procesowego przez studentów, praktyków i teoretyków prawa i prawa kanonicznego. Tym bardziej jest to ważne, gdyż często brak jest czasu i energii na pogłębioną refleksję naukową. Opracowania zaś tego typu pobudzają do bliższego spojrzenia i analizy podejmowanych przez Autorów zagadnień i wykorzystania ich do celów praktycznych związanych z orzecznictwem.

ks. Janusz Gręźlikowski

Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924-1948. Wydanie i opracowanie Jerzy Myszor i Jan Konieczny, Katowice (Księgarnia św. Jacka) 2003, ss. 288.

Zarówno Sługa Boży August H l o n d – salezjanin; administrator apostolski polskiej części Śląska; pierwszy biskup diecezji katowickiej, zaś następnie metropolita Poznania, Gniezna i Warszawy; Prymas Polski i Kardynał – jak i abp. Józef Feliks G a w l i n a – sekretarza generalny Ligi Katolickiej na Śląsku; redaktor naczelny „Gościa Niedzielnego”; organizator i dyrektor Katolickiej Agencji Prasowej w Warszawie; biskup połowy Wojska Polskiego; ordynariusz polskiej ludności cywilnej rozproszonej w czasie II wojny światowej w krajach Azji, Afryki i Australii, zaś po wojnie ordynariusz dla Polaków w Niemczech i Austrii; protektor polskiego wychodźstwa – odegrali niepoślednią rolę w historii Kościoła i Polski. Działalność i współpraca tych dwóch hierarchów miała znaczący wpływ na kształtowanie się życia religijnego Polaków – zarówno w Ojczyźnie jak i poza jej granicami – oraz dzieje II Rzeczypospolitej. Specyficznym materiałem dokumentującym ich życie i działalność są napisane przez nich listy.

Zachowane listy obydwóch dostojników kościelnych znajdują się w kilku archiwach, z których wyodrębniono zbiory korespondencji H l o n d-G a w l i n a, tj.

tw.: „zbiór katowicki” oraz „zbiór poznański i gnieźnieński”. Mając na uwadze brak bliższych danych dotyczących powstania „zbioru katowickiego” – zawierającego znaczną liczbę listów H l o n d a do G a w l i n y – wysunięto hipotezę, że ks. J. G a w l i n a, opuszczając parafię św. Barbary w Chorzowie (Królewskiej Hucie) pozostawił je w archiwum parafialnym. Późniejszy proboszcz ks. Gerard B a ñ k a przekazał te listy – swojemu bratu – historykowi ks. Józefowi B a ñ k e. Zbiór ks. J. B a ñ k i zawiera listy H l o n d a do G a w l i n y z lat 1924-1932, zatem z okresu ściślego związku ks. J. G a w l i n y ze Śląskiem. Po śmierci ks. J. B a ñ k i listy zostały włączone do zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach (sygn. ZS 630 k. 1-97; 631, k. 98-154; 632, k. 155-231). Z nielicznymi wyjątkami, „zbiór katowicki” ma charakter ściśle prywatny, bowiem listy nie posiadają sygnatur, takich jakimi zwykle opatrzona jest korespondencja urzędowa. Zawarte w nich informacje i opinie przeznaczone były wyłącznie do użytku adresata, chociaż należy zauważyć, że nadawca liczył się z możliwością wglądu w treść korespondencji przez osoby postronne, ponieważ często przy omawianiu spraw personalnych pisał tylko inicjały. Chociaż na „zbiór katowicki” składają się wyłącznie listy H l o n d a do G a w l i n y, to jednak z lektury listów można przypuszczać, że wymiana była dwustronna, zatem nie można wykluczyć, że w przyszłości odnajdą się także listy G a w l i n y do H l o n d a. „Zbiór poznański i gnieźnieński” tworzą listy zachowane w Archiwach Archidiecezjalnych w Gnieźnie i Poznaniu oraz w Archiwum Ośrodka Postulacji procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego Augusta Hlonda Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu. W Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu złożony został tzw. „zbiór arcybiskupa Antoniego Baraniaka”. Jest to zespół różnych, jeszcze nieuporządkowanych dokumentów przywiezionych po zakończeniu II wojny światowej z Francji przez ówczesnego sekretarza prymasa ks. Antoniego B a r a n i a k a. W zbiorze tym znajduje się także korespondencja Prymasa Polski z okresu II wojny światowej. Ma ona postać korespondencji wychodzącej, tj. odręcznie pisanych konspektów listów, które następnie przepisane przez sekretarza trafiały do adresata w postaci maszynopisu. Listy te, częściowo zniszczone lub posiadające rozmyty atrament są w niektórych miejscach nie do odczytania. Materiał ten po śmierci abp. A. B a r a n i a k a został zebrany i po przejrzaniu przez ks. Mariana P r z y k u c k i e g o w 1979 r. przekazany do Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu. W Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie znajduje się korespondencja prymasa A. H l o n d a z lat 1932-1948. Jest to najczęściej urzędowa korespondencja, wychodząca z Kancelarii Prymasa Polski. W latach 70-tych została przekazana do Gniezna przez Archiwum Prymasa Polski z Warszawy. Ponadto w Archiwum Ośrodka Postulacji procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego Augusta Hlonda w Poznaniu – na użytek procesu – zostały zebrane kopie (ksero) listów pochodzących z różnych zbiorów.

Opracowania korespondencji pomiędzy Augustem H l o n d e m i Józefem G a w l i n ą podjęli się dwaj redaktorzy: ks. prof. dr hab. Jerzy M y s z o r oraz ks. lic. Jan K o n i e c z n y SChr. Ks. J. M y s z o r przygotował do druku listy ze „zbioru katowickiego”, natomiast „zbiór poznański i gnieźnieński” został opracowany przez ks. J. K o n i e c z n e g o SChr. Ten ostatni fragment korespondencji znajdował się na stronach internetowych, a także pewne jego passusy zostały opublikowane w pracy zbiorowej: W. J. W y s o c k i (red.), *Kapelani wrześniowi*, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 2001. Redaktorzy prezentowanej publikacji wyszli z założenia, że opracowywany przez nich materiał jest pierwszorzędnym źródłem historycznym, dlatego starali się dochować bezwzględnej wierności oryginałowi, zaś częściowo zniszczone lub nieczytelne fragmenty listów odpowiednio zaznaczyli: [...].

Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924-1948 – wydana w ramach serii: *Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach* (nr 14) redagowanej przez J. G ó r s k i e g o – zawiera kolejno: wykaz skrótów (ss. 5-6); notę edytorską (ss. 7-10); bibliografię (wybór) (ss. 11-13); *Listy* (ss. 17-273); indeks nazwisk (ss. 274-284) oraz kserokopie: *List abp. Augusta Hlonda do ks. Józefa Gawliny z 21 kwietnia 1927 r.* (ss. 285-286) i *Fragmenty listu bp. Józefa Gawliny do kard. Augusta Hlonda z 4 maja 1937 r.* (ss. 287-288).

W *Listach* zamieszczono korespondencję prowadzoną między Augustem H l o n d e m i Józefem G a w l i n ą. Całość obejmuje 126 pozycji autorstwa H l o n d a oraz 83 G a w l i n y. Jeden z listów H l o n d a – informujący o mianowaniu przez Ojca św. biskupa polowego polskich sił zbrojnych ordynariuszem Polaków uwolnionych w Niemczech – nie jest adresowany do G a w l i n y, lecz do Prezydenta Rzeczypospolitej i Rządu w Londynie (s. 254). W prezentowanym zbiorze pojawiło się również pismo ks. J. G a w l i n y adresowane nie bezpośrednio do kard. A. H l o n d a, lecz do Kancelarii Prymasa (s. 106). Wydaje się, że te pozycje można było umieścić w aneksie. Ponadto w *Listach* zamieszczono również telegram w j. francuskim – wraz z tłumaczeniem w przypisie – nadany przez kard. H l o n d a do bp. G a w l i n y 25 czerwca 1941 r. z prośbą o przekazanie życzeń imiennych prezydentowi Rzeczypospolitej (s. 234) oraz telegram bp. G a w l i n y do kard. H l o n d a (s. 270). Listy opublikowano niezależnie od ich autorstwa w układzie chronologicznym – według ich datowania – nadając im własną numerację *Korespondencji* kończącą się liczbą [209]. Najstarszym pismem zamieszczonym w omawianym zbiorze jest: *List ks. Augusta Hlonda Administratora Apostolskiego Śląska Polskiego do Wiel [ebnego] ks. wikarego Józefa Gawliny w Tychach* (datowany w Katowicach 7 VII 1924, który w formie maszynopisu przechowywany jest w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, syg. ZS 630), zaś najnowszym: *List Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda do bp. Józefa Gawliny* (napisany w Warszawie

7 VII 1948, którego kopia znajduje się w Archiwum Ośrodka Postulacji w Poznaniu). Prezentowany zbiór zawiera zatem zachowaną korespondencję prowadzoną pomiędzy A. H l o n d e m i J. G a w l i n ą – dokładnie w ciągu dwudziestu czterech lat – zestawioną w układzie ciągłym bez wprowadzenia dodatkowych redakcyjnych podziałów czasowych czy tematycznych.

Problematyka – zarówno służbowej, jak i prywatnej – korespondencji pomiędzy H l o n d e m i G a w l i n ą wiąże się przede wszystkim z pełnionymi przez nich posługami w Kościele. Organizowanie oraz działalność administratury apostołskiej na Śląsku, a następnie diecezji katowickiej oraz konflikt polsko-niemiecki są głównymi tematami korespondencji H l o n d a i G a w l i n y w latach trzydziestych ubiegłego stulecia. Wyniesienie bp. A. H l o n d a na stolicę prymasowską w Gnieźnie rozpoczęło nowy etap jego korespondencji z J. G a w l i n ą zdominowany problemami ogólnopolskimi, zróżnicowanymi i zdeterminowanymi sytuacją polityczną w Polsce i Europie. Obserwacje bp. J. G a w l i n y skrzętnie udostępniane kard. H l o n d o w i w listach – szczególnie z okresu II wojny światowej i po jej zakończeniu – stanowią doskonały komentarz do wydarzeń, które zmieniły polityczną mapę Europy, a także ilustrują rolę Kościoła w życiu Polaków na uchodźstwie.

Należy odnotować staranność przygotowania publikacji omawianego zbioru. Na początku każdego zamieszczonego dokumentu wskazano nazwę archiwum – oraz zespół lub tekę, często wraz z sygnaturą – w którym znajduje się oryginał listu. Tylko w kilku pozycjach – np.: [194], [196]-[206], itd. wskazano na kopie znajdujące się w Archiwum Ośrodka Postulacji w Poznaniu, bez wskazania miejsca przechowywania oryginału. Poszczególne listy zostały szczegółowo opisane. Czytelnik uzyskuje informacje dotyczące danego listu, a mianowicie: czy jest to rękopis czy maszynopis; czy został napisany na druku firmowym – np.: łącznie z podaniem treści nagłówka i nadrukiem herbu hierarchy kościelnego – czy zwykłym papierze czy karcie pocztowej. Wyjątek stanowią kopie wyżej wymienionego Archiwum Ośrodka Postulacji.

Walor omawianej publikacji podwyższa aparat naukowy opracowany przez Redaktorów do poszczególnych listów. Do tekstów źródłowych wprowadzono przypisy, w których podano dodatkowe informacje i wyjaśnienia dotyczące okoliczności omawianych: kwestii, wydarzeń, instytucji, osób. W nocie edytorskiej podano, że przy ustalaniu danych biograficznych dotyczących pracowników dyplomacji polskiej korzystano z: R. Ł o s s o w s k i (red.), *Historia Dyplomacji Polskiej (1918-1939)*, Warszawa 1995, t. IV; W. M i c h o w i c z (red.), *Historia Dyplomacji Polskiej (1939-1945)*, Warszawa 1999, t. V, a także wyczerpujących przypisów zamieszczonych w pięciu tomach *Protokołów posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków 1994-2001*.

Wartościowym elementem omawianej pozycji jest nota edytorska prezentująca Augusta H l o n d a i Józefa G a w l i n ę oraz kontekst historyczny ich działalności, ukazująca elementy metodologiczne i formalne publikacji oraz główne założenia redakcyjne. *Bibliografia (wybór)* ułatwi zainteresowanym dotarcie do publikacji umożliwiających lepsze poznanie życia i działalności Sługi Bożego Augusta H l o n d a oraz abp. Józefa G a w l i n y. Od strony formalnej ważnym uzupełnieniem *Korespondencji* jest indeks nazwisk. Wydaje się, że zamieszczenie również spisu lub zestawienia listów opublikowanych w omawianym zbiorze ułatwiłoby posługiwanie się nim.

Podsumowując należy stwierdzić, że prezentowana pozycja stanowi cenne źródło historyczne służące przybliżeniu osób i dzieł: Sługi Bożego Augusta H l o n d a i abp. Józefa G a w l i n y oraz poznaniu poszczególnych dziedzin życia Kościoła w Polsce – zwłaszcza w: diecezji katowickiej, ordynariacie połowym i wśród polskiej emigracji – w okresie ich działalności. *Korespondencja* ukazuje również kontekst stosowania ówczesnego prawa kościelnego w polskiej rzeczywistości i stanowi swoistego rodzaju „komentarz” do prawodawczej działalności kard. A. H l o n d a i abp. J. G a w l i n y. Omawiana publikacja wydaje się być cenną nie tylko dla pracowników nauki, ale z pewnością zainteresuje pasjonujących się poznawaniem historii Kościoła w Polsce i dziejów polskiego narodu.

ks. Andrzej Orczykowski SChr

Polska bibliografia prawa kanonicznego za lata 1980-2000, oprac. P. Kasprzyk /red/, Z. Baranowski, P. Wiśniewski, *Prawo-Administracja-Kościół*, numer specjalny 2003, Lublin 2003, ss. 294.

Badając teraźniejszość i myśląc o przyszłości nie można zapomnieć o tych, którzy wkładem swojej pracy doprowadzili polską kanonistykę do aktualnego stanu rozwoju. W każdym odkryciu naukowym, choćby najbardziej genialnym, zawiera się wiele elementów wypracowanych przez poprzednie pokolenia uczonych. Istotnym więc zadaniem współczesnych badaczy jest właściwe wykorzystanie tego dorobku, a także rzetelna o nim informacja. Wychodząc na przeciw temu zadaniu Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego wydał opracowanie pt. *Polska bibliografia prawa kanonicznego za lata 1980-2000* przygotowane przez zespół pod redakcją Piotra Kasprzyka. Wymienionej wyżej publikacji został poświęcony specjalny numer wydziałowego czasopisma *Prawo-Administracja-Kościół*, do którego został dołączony zapis elektroniczny na płycie CD-R. Wypełnia ona, co podkreślają sami Autorzy we wprowadzeniu, lukę